

Geachte lezer,

Op 11 november jl. werd de **Adrianus VI lezing 2017** gehouden met als onderwerp “500 jaar Reformatie: drama of zegen?”. In deze Nieuwsbrief treft u een verslag van de hoofdlezing aan.

Hieronder verder enkele tips voor de komende Kerstvakantie:

- De grote **Luther tentoonstelling** in het Catharijneconvent in Utrecht kan nog tot 28 januari 2018 bezocht worden. Vanaf 16 december 2017 is er voor de liefhebbers weer de 18de-eeuwse Napolitaanse kerststal van het museum te zien.
- In het Rijksmuseum in Amsterdam loopt nog tot 7 januari 2018 de Maelwael tentoonstelling over **Johan Maelwael** (1370-1415). In diezelfde periode in Museum Het Valkhof in Nijmegen de tentoonstelling “**Van Maelwael naar Made in Nijmegen**”.
- In Parijs loopt tot 14 januari 2018 een tentoonstelling in het Institut du Monde Arabe over “het andere Arabische geloof”: **Oosterse christendom**. Getoond wordt de diversiteit van het Oosterse christendom en haar betekenis voor politiek en cultuur in het Midden-Oosten.

We wensen u namens Stichting Katholiek Erfgoed een zalig Kerstfeest en een gelukkig 2018 toe. Maurice Essers en Hubert Brentjes

**Luther in het
Catharijne-
Convent**

*

Johan Maelwael

*

Adrianus lezing

*

**Oosters
Christendom**

Adrianus Lezing 2017

500 jaar Reformatie: drama of zegen?

Er werden dit jaar 45 deelnemers aan de Adrianus lezing 2017 door Maurice Essers als voorzitter van SKE welkom geheten in Paushuize, dat dit jaar – net als de reformatie – haar 500ste verjaardag vierde. Essers opende met een korte presentatie van de plannen van SKE voor 2018. Daarna nam Erik-Jan Hakvoort, de dagvoorzitter, het stokje over. Erik-Jan peilde eerst de achtergrond van de deelnemers. Ongeveer 2/3^e van hen blijken Rooms-Katholiek te zijn, en ongeveer 1/3^e blijkt Protestants te zijn. De meeste mensen gaven aan geïnteresseerd te zijn vanwege de oecumene, het onderwerp van de hoofdlezing van Geert van Dartel, secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene in Den Bosch. Hieronder volgt de tekst van deze lezing.

Hartelijk dank voor de uitnodiging om vandaag voor u het woord te voeren op het symposium 500 Jaar Reformatie: drama of zegen? Het is bijzonder om op deze dag, 11 november, hier in de Paushuize, die herinnert aan paus Adrianus VI, te mogen spreken. Het is vandaag Sint Maarten (316-297), de feestdag van de beschermheilige van de stad Utrecht. Maar 11 november was ook de dag van de doop van Maarten Luther in de St. Petrus en Pauluskerk in Eisleben. Maarten Luther (1483-1546) werd geboren op de avond van 10 november 1483 en kreeg zijn naam Maarten naar de heilige wiens feestdag op de vooravond begint. De Duitse Reformator Maarten Luther en de Utrechter Adrianus Floriszoon Boeyens (1459-1523) waren tijdgenoten. Zoals u weet kwamen ze in hun leven tegenover elkaar te staan. Adrianus Florisz. Boeyens was één van de gezaghebbende Leuvense theologen die paus Leo X adviseerde om de opvattingen Maarten Luther te veroordelen. Dat paus Adrianus VI, tot paus gekozen in 1522, zelf de noodzaak van de hervorming van de Kerk in hoofd en leden inzag en dat hij deze met kracht ter hand wilde nemen, getuige zijn indrukwekkende getuigenis van 25 november 1522 in de instructie aan zijn legaat Francesco Chiericati aan de Rijksdag in Neurenberg, maakte in het geheel geen indruk op de reeds door Kerk en Staat veroordeelde en vogelvrij verklaarde Maarten Luther.¹

De kritiek van paus Adrianus VI op Luther was daarin gelegen dat Luther met kritiek op de Kerk vanaf 1520 alles op zijn kop zette waardoor de hele wereld in verwarring zou worden gestort. Dit liet hij eind in een uitvoerige instructie via zijn legaat weten aan de Duitse vorsten die vanaf eind november 1522 tot januari 1523 vergaderd op de Rijksdag in Neurenberg. De poging van paus Adrianus om via de Rijksdag de Duitse Reformatie te beteugelen mislukte volledig. Luther neemt dan al een radicale positie in. In de paus ziet hij enkel nog de antichrist, de ultieme manifestatie van het kwaad. ‘Hij is’ schrijft Luther, een *magister noster* uit Leuven: aan deze hogeschool kroont men zulke ezels, het is Satan die uit zijn mond spreekt.’

Als Reformator heeft Luther geschiedenis geschreven. Wie zien dat bevestigd in de vele standbeelden van Luther. Dat is ook te zien op de afbeelding van het programma voor deze middag waarop een krachtige Luther staat, die wijst op een tekst in de heilige Schrift. Maarten Luther is een imposante gestalte die een grote onverzettelijkheid uitstraalt. Het is mogelijk dat ik zo naar deze beelden kijk

¹ “We hebben dus het hoogste ambt op ons genomen, niet om onze machtshonger te stillen of om onze familie te verrijken, maar om te gehoorzamen aan Gods wil, zijn misvormde bruid, de Katholieke Kerk, te hervormen, de onderdrukten te hulp te komen en de geleerden en deugdzamen, die al te lang veronachtzaamd zijn, op te richten en te versterken – kortom: om alles te doen wat een goede paus en een rechtmatige opvolger van de zalige Petrus doen moet. Natuurlijk kan niemand erover verbaasd zijn, als we niet meteen alle dwalingen en misstanden kunnen verwijderen. De ziekte heeft zich in de loop van de tijd zo diep ingevreten, dat men, om ze te genezen, alleen met de grootste behoedzaamheid te werk kan gaan. Daarbij moet men niet slechts één, maar veel verschillende middelen gebruiken. Als eerste krijgt men te maken met het nog grotere en gevaarlijkere kwaad om uit louter ijver, alles in één keer te veranderen, waardoor alles pas echt in wanorde raakt.” Citaat is ontleend aan Karl Lehmann, *Können auch Katholiken Luther gedenken?*, lezing bij gelegenheid van de opening van de tentoonstelling ‘Bibel – Thesen – Propaganda’. Zie ook Twan Geurts, *De Nederlandse paus Adrianus van Utrecht (1459-1523)*, uitgeverij Balans, 2017, p. 232-251.

vanwege de biografieën die ik het afgelopen jaar van Luther heb gelezen. In vergelijking daarmee is de beeld van paus Adrianus, ontworpen door de kunstenaar Anno Dijkstra naar het portret dat Jan van Scorel (1495-1562) in 1523 maakte, hier naast de paushuize, een toonbeeld van ingetogenheid en anonimiteit. Persoonsgegevens ontbreken. Dit wil niet zeggen dat de kunstenaar geen hoge dunk had van Adrianus VI: hij ziet hem als de belichaming van soberheid, dapperheid, rechtvaardigheid en transformatie.² Maar geschiedenis geschreven zoals de Reformatoren, heeft paus Adrianus eigenlijk niet. De noodzakelijke hervorming kwam niet van de grond, hij had te maken met grote tegenwerking, zijn pontificaat duurde slechts kort en was weinig gelukkig. Maar wij houden zijn gedachtenis ook vandaag levend.

500 jaar Reformatie: drama of zegen?

Wie afdaalt in de geschiedenis van de 16^e eeuw en zich inleest in de gebeurtenissen vanaf het midden van de 15^e eeuw als de roep om hervorming van de Kerk al luidop klinkt, het proces van de Reformaties in de 16^e eeuw volgt die het Europa van toen door elkaar schudden, wat gepaard ging met strijd, geweld, oorlog en talloze slachtoffers, tot het in het midden van de 17^e eeuw met de vrede van Münster (1648) weer tot rust komt, kan de dramatiek moeilijk ontgaan. De studie van de geschiedenis van staten, godsdiensten, machtsverhoudingen, rijkdom en armoede, rampen en oorlogen is complex en vol drama en als zodanig niet te idealiseren. Dat geldt ook voor de geschiedenis van de Reformaties van Luther en Calvijn, om er maar vast twee te noemen. En toch wordt die geschiedenis niet perse vanuit die dramatiek herinnerd en herdacht. Hoe die geschiedenis herdacht en herinnerd wordt, wordt bepaald door de relatie van mensen en groepen tot de personen die geschiedenis geschreven hebben.

De vraag of wij vandaag de Reformatie beschouwen als drama of zegen, wordt mede bepaald door onze relatie tot de betrokken partijen. Voor lutheranen, gereformeerden, anglicanen en dopersen wordt de Reformatie herinnerd en gevierd als de terugkeer naar het Evangelie en als een act van bevrijding uit de knellende band van de Roomse Kerk, die mensen vrij gemaakt heeft in hun relatie tot God. Dat ligt voor katholieken veel moeilijker. De Reformaties hebben zich doorgezet in een langdurige strijd met eeuwenlange repercussies en voor de prijs van de wederzijdse uitsluiting en ontkenning.

Daarbij komt dat in die strijd ook de Katholieke Kerk van de 16^e eeuw haar noodzakelijke hervorming heeft beleefd waardoor ze in staat was de ontwikkeling van de middeleeuwen naar de nieuwe tijd mee te maken. Vanuit het katholieke perspectief kan van de Reformatie moeilijk gezegd worden dat het zegen was, vanwege de breuk in het Westers Christendom die er het gevolg van was.

Bezien vanuit de geschiedenis *alleen* kan het antwoord op de vraag van dit symposium dan ook niet eenduidig zijn. We lopen stuk op tegengestelde beelden van geschiedenis en identiteiten. Maar er is een andere weg. Het bijzondere van de herdenking van 500 jaar Reformatie in 2017 is, dat voor de eerste keer in de geschiedenis, het eeuwfeest van de Reformatie op een oecumenische, confessies verbindende, wijze herdacht is. Daar is een lang traject van overleg en toenadering tussen de grote kerkfamilies aan vooraf gegaan. Katholieken en Lutheranen zijn al kort na het Tweede Vaticaans Concilie een dialoog begonnen die uitstaat naar het herstel van kerkgemeenschap. In die dialoog die zich op meerdere niveaus afspeelt, zijn grote stappen gezet op weg naar verzoening. Binnen dat kader van dialoog en verzoening is het mogelijk om gezamenlijk terug te kijken op het verleden en het ontstaan van de Reformatie. Daarbij past eerlijkheid naar elkaar en bereidheid om het eigen falen te

² Voor meer informatie over dit bijzonder mooie standbeeld zie: <http://www.oud-utrecht.nl/activiteiten/beeld-paus-adrianus-vi/292-anno-dijkstra-maakt-beeld-van-paus-adrianus-vi>

zien in de hoop op en met de bereidheid om stappen naar verandering te zetten. Dat dát werkelijk zichtbaar geworden is in het afgelopen jaar, beschouw ik als een zegen.

In het vervolg van mijn verhaal neem ik u mee terug naar de Reformatieherdenking in Duitsland en Nederland. Vervolgens zal ik ingaan op katholieke betrokkenheid bij de Reformatieherdenking en in het bijzonder op drie uitdagingen die u ook op de hand-out vindt. Ik sluit dan af met vijf imperatieven voor de toekomst. De stellingen onder aan de hand-out zijn bedoeld voor het debat na de lezingen.

Een gezegende dag

Het zal niet verbazen dat de Reformatieherdenking in Duitsland groots gevierd is. 31 oktober 2017 was een nationale feestdag. De slotkerk in Wittenberg was tot de laatste plaats gevuld met prominente vertegenwoordigers uit de kerken en uit de politiek. De dienst in Wittenberg werd rechtstreeks uitgezonden, ook op de Nederlandse televisie. De dienst was indrukwekkend en tegelijkertijd hartelijk en ontspannen. Eén van de hoogtepunten was de preek van EKD voorzitter Heinrich Bedford-Strohm die in warme bewoordingen paus Franciscus dankte, steunde en uitnodigde.³ Wie weet heeft van de hardheid van de pauskritiek van Maarten Luther, zal beseffen hoe groot deze verandering in gezindheid en visie is. Een ander hoogtepunt in de dienst was het aanbieden van het verzoeningskruis aan de bondspresident Frank Walter Steinmeier door kardinaal Reinhard Marx en ds. Heinrich Bedford-Strohm. Dat was meer dan een formele act. Ook in Duitsland is de voorbereiding van de Reformatieherdenking niet rimpelloos of zonder debat en soms polemieken verlopen. Maar de leiders van de grote kerken hebben elkaar op de pelgrims- en heiligs- naar het heilige Land, in een nationale dienst van boete en verzoening en in een gezamenlijke boodschap aan de vooravond van de Reformatieherdenking echt gevonden. Dat was zichtbaar en voelbaar.

Links: viering van 500 jaar reformatie in de slotkerk van Lutherstadt Wittenberg, 31. oktober 2017 met onder andere de premier Angela Merk en de bondspresident Walter Steinmeier. Rechts: de voorzitter van de Duitse bisschoppenconferentie, kardinaal Reinhard Marx, en de voorzitter van de Evangelische kerk in Duitsland, Heinrich Bedford-Strohm.

Conform het karakter van ons land heeft de Reformatieherdenking in Nederland in 2017 een heel divers karakter gekregen. Ik kom daar zo meteen nog op terug. Op initiatief van de Protestantse Kerk in Nederland vond in de Dom in aanwezigheid van koning Willem Alexander, vertegenwoordigers van christelijke politieke partijen en vertegenwoordigers van andere kerken een nationale viering plaats om het begin van de Reformatie te gedenken.⁴ De katholieke bijdrage aan deze dienst was

³ Wir haben neu verstanden, dass Christus nicht zerteilt ist und deswegen auch seine Kirche nicht länger getrennt sein darf. Und niemand soll meinen, wir ließen uns von dem Weg hin zur sichtbaren Einheit in versöhnter Verschiedenheit abbringen. Auch Rückschläge werden uns nicht davon abhalten, diesen Weg weiterzugehen. Und ich danke meinem Bruder in Christus Kardinal Reinhard Marx und allen, die sich mit ihm zusammen für die Einheit der Christen einsetzen, für allen Mut, für alle Geschwisterlichkeit, für alle Freundschaft. Und ich rufe am 500. Jahrestag der Reformation von Wittenberg aus dem Papst in Rom zu: Lieber Papst Franziskus, Bruder in Christus, wir danken Gott von Herzen für dein Zeugnis der Liebe und Barmherzigkeit, das auch für uns Protestanten ein Zeugnis für Christus ist. Wir danken für deine Zeichen der Versöhnung zwischen den Kirchen. Und wann immer du einmal hierher nach Wittenberg kommst, dann werden wir dich ein halbes Jahrtausend nach der Verbrennung der Bannbulle von ganzem Herzen willkommen heißen! Wir wollen mit Christus reden und dann mutig voranschreiten. Wir vertrauen darauf, dass der Geist unserer Schwachheit hilft! De tekst van de preek van ds. Heinrich Bedford-Strohm is te vinden op de website van de Evangelische Kirche Deutschland: <https://www.ekd.de/heinrich-bedford-strohm-predigt-reformationstag-30033.htm>

⁴ Teksten en foto's zijn te vinden op de website van de Protestantse Kerk in Nederland: <https://www.protestantsekerk.nl/actueel/nieuws/live-nationale-viering-500-jaar-reformatie>

opvallend. Mgr. J. van den Hende, voorzitter van de Bisschoppenconferentie, ging in deze dienst voor in gebed. Een door een gezamenlijke werkgroep van de Protestantse en Katholieke Kerk opgestelde tekst functioneerde als de rode draad in de dienst.⁵ Ook in deze dienst werd luidop de intentie uitgesproken om de banden van gemeenschap aan te halen ten behoeve van een geloofwaardige verkondiging van het Evangelie. Ik citeer een passage uit de gezamenlijke verklaring:

Als rooms-katholieken en protestanten willen we samen getuigen zijn van God. Het evangelie is springlevend en even goed bestemd voor mensen van vandaag als voor die van gisteren. We realiseren ons dat de kerk naar de marge is verschoven en voor velen op afstand is komen te staan. Maar juist vanuit de marge wint de stem van de kerk aan vrijmoedigheid om te zeggen waar het op aan komt. De kerk is 'van alle tijden'. Het is een geloofsgemeenschap van verbondenheid met God en met elkaar. Het is een plaats voor geloof, hoop en liefde. Daarom nodigen we onze tijdgenoten uit om toe te treden tot de kerk en te leven vanuit de vreugde van het evangelie, want we zijn ervan overtuigd dat in de Bijbel een boodschap te vinden is voor mensen van alle tijden. Als christenen weten we van het goede, het ware en het schone in onze cultuur. Er is veel om dankbaar voor te zijn en veel om ons voor in te zetten. Het evangelie roept ons om Jezus Christus in barmhartige liefde na te volgen. Dat doen we waar mogelijk met anderen. Met bondgenoten streven we naar heelheid van de schepping, rechtvaardigheid en vrede.

Nationale viering 500 jaar reformatie in de Domkerk in Utrecht op 31 oktober 2017

Als we deze viering van Hervormingsdag vergelijken met eerdere vieringen of herdenken, dan mogen we zeggen dat het een gezegende dag was, deze 31^e oktober van 2017.

Belang en karakter van de katholieke betrokkenheid

De Nederlandse samenleving heeft de verzuiling van de 20^e eeuw achter zich gelaten. Dat heeft een weerslag op het identiteitsbesef van sociale groepen. Grenzen die eerder vanzelfsprekend waren zijn vervaagd of verdwenen. Dat geldt in sterke mate voor het besef van de betekenis van het verschil tussen katholiek en protestant. Katholieken en protestanten met een heldere opvatting van hun respectievelijke katholieke of protestantse identiteit zijn vrij zeldzaam. Het vervagen van de identiteit en het praktiseren van het geloof is voor

⁵ De gezamenlijke verklaring werd op 31 oktober 2017 gepubliceerd op de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene: <http://www.oecumene.nl/documentatie/500-jaar-reformatie/1417-hervormingsdag-2017-onze-roeping>

de leiding van de Kerk een groot punt van zorg. Welke handvatten zijn er om mensen in onze seculiere tijd toe te rusten tot vrijmoedige, gelovige mensen die vanuit het Evangelie leven én die midden in de Kerk willen staan.

Gedacht vanuit de kwetsbare identiteit van katholieken in Nederland zou men kunnen stellen dat het niet verstandig is de Katholieke Kerk zich inlaat met de herdenking van de Reformatie. Gelukkig heeft de Katholieke Kerk in Nederland daarvoor niet gekozen, maar in de lijn van Vaticanum II oecumenisch koers gehouden. Uiteraard komt dan ook de vraag naar de identiteit in relatie tot de andere geloofsgemeenschappen aan de orde. Mgr. dr. J. van den Hende gaf dat goed weer in het debat op 18 maart in Nieuwkuijk bij Focolare. Oecumenische dialogen, zo zei hij, zijn het werk van de lange adem. Belangrijk daarvoor: kennis van de eigen geloofsovertuiging en identiteit: oprechte interesse in de ander en de overtuiging dat in de dialoog de heilige Geest werkzaam is.⁶

Het is precies vanuit die optiek dat de Katholieke Vereniging voor Oecumene de afgelopen acht jaar de samenwerking in allerlei verbanden en projecten met het oog op de Reformatieherdenking gezocht heeft. Dat werk staat in een lange traditie die teruggaat tot het midden van de vorige eeuw en die gericht is op het herstel van de eenheid van de Kerk.

Zoals hierboven opgemerkt heeft de Reformatieherdenking in Nederland een zeer divers karakter gekregen. In feite zijn er twee grote initiatieven die het gezicht van de Reformatieherdenking in 2017 in Nederland hebben bepaald: het initiatief Refo500 (ingesteld in 2010), een nationaal en internationaal netwerk van diverse organisaties en instellingen die de relevantie van de dynamiek van de Reformatie voor het voetlicht wil brengen en actualiseren⁷; én het programma van de Protestantse Kerk in Nederland 500 jaar Protestant Geloofwaardig, dat koos voor een decentrale organisatievorm op provinciaal en plaatselijk niveau.⁸ Daarnaast was er nog de bescheiden gezamenlijke werkgroep van de Protestantse en Rooms-katholieke Kerk met de opdracht bij te dragen aan een oecumenische invulling van de Reformatieherdenking.

Geert van Dartel, secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene in Den Bosch tijdens de Adrianus lezing

De Katholieke Vereniging voor Oecumene heeft op alle drie niveaus haar bijdrage kunnen leveren: als projectpartner in Refo500, als partner in de organisatie van het programma Rome-Reformatie in Brabant en deelnemer aan het overleg tussen onze kerken.

In het traject dat wij vanaf 2009 gegaan zijn met het oog op de reformatieherdenking hebben we de oecumenische dialogen ingebracht, in het bijzonder het document Van Conflict naar Gemeenschap dat de basis geeft voor de oecumenische herdenking. We hebben ingezoomd op het Concilie van Trente, dat voor de Katholieke Kerk zo belangrijk geweest is om de crisis van de Kerk in de 16^e eeuw het hoofd te bieden, zij het dat daarmee de breuk in het Westers Christendom voor eeuwen werd vastgelegd. Voorts op Desiderius Erasmus die als christenhumanist geloofde in de synthese tussen de antieke beschaving en het evangelisch geloof en die als Bijbelgeleerde baanbrekend is geweest voor de hermeneutiek. Uiteraard hebben we aandacht besteed aan de 95 stellingen van Maarten Luther tegen de aflat en hun betekenis in verleden en heden.⁹

⁶ <http://www.oecumene.nl/documentatie/500-jaar-reformatie/1332-de-vreugde-was-zichtbaar-en-voelbaar>

⁷ Voor meer informatie zie: <https://www.refo500.com/>

⁸ Voor meer informatie zie: <https://www.protestantsekerk.nl/actueel/evenementen/500-jaar-protestant/500-jaar-protestant>

⁹ Een overzicht van symposia in het kader van 500 jaar Reformatie vanaf 2011: 'Een rijke oogst, over de vruchten van de oecumenische dialoog' op 16 juni 2011 in Utrecht, 'De Katholieke Hervorming en haar uitstraling' op 15 oktober 2013 in Utrecht, 'Oecumenische herdenking van de Reformatie' op 6 november 2015 in Woerden, 'Erasmus Oecumenicus, In vrijheid op zoek naar de bronnen van het geloof' op 14 maart 2016 in Gouda, 'Gaandeweg één, impulsen voor oecumenische voortgang' op 18 maart 2017 in Nieuwkuijk, 'Het uitgesteld dispuut, Luthers stellingen herlezen' op 26 oktober 2017 in Utrecht, 'De oecumenische balans van de Reformatieherdenking' op 3 november 2017 in 's-Hertogenbosch. Verslagen en teksten van de symposia en studiedagen zijn te vinden op de website www.oecumene.nl

Goed om hier te vermelden dat de stimulans om onze eigen invalshoeken in te brengen binnen het programma van Refo500 van protestantse zijde kwam. En dat in onze bijeenkomsten en publicaties steeds een open en dialogisch karakter hebben gehad.

Drie uitdagingen

De Reformatieherdenking hebben wij bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene aangegrepen voor een verbreding en verdieping van oecumenische contacten. Het heeft mij veel gegeven aan contacten en aan inzicht in de Reformaties. In het laatste deel van mijn verhaal wil ik ingaan op een drietal uitdagingen die op onze weg liggen.

A. De last van het verleden

Over de last van het verleden heb ik in de inleiding al het een en ander gezegd. De 16^e eeuw was geen rustige tijd, maar een tijd van grote onzekerheid, turbulentie en grote veranderingen. Wij zijn vandaag geneigd religie op zichzelf te beschouwen. Maar in de 16^e eeuw speelde religie door alles heen en was een belangrijke aangelegenheid van de staat. Hoe anders is het te begrijpen dat Maarten Luther zich voor de keizer moest verantwoorden voor theologische opvattingen op de rijksdag van Worms in april 1521. In die tijd deed theologie er meer toe dan vandaag. Het was zelfs een gevaarlijke zaak, die je de kop kon kosten. Zonder politieke beschermer van zijn landsheer, keurvorst Frederik de Wijze, zou Luther er ook niet ongeschonden uitgekomen zijn.

In de magnifieke studie *'Reformations, The Early Modern World'*, laat Carlos Eire zien hoe de Reformaties van de 16^e eeuw gelijk opgaan met het ontstaan van de nationale staten in Europa. De oude wereld van het heilig Roomse Rijk dat gestut werd door de Katholieke Kerk liep ten einde. Een nieuwe tijd dient zich aan. Op dat breukpunt speelt de strijd van de Reformaties zich af.

In ons postmoderne tijdsgewricht kunnen we ons moeilijk voorstellen dat de christelijke religie zo functioneerde. Maar de studie van de Reformatiegeschiedenis voert ons binnen in een wereld waarin wederzijdse veroordelingen en banvloeken heel gewoon waren, waarin geweld in naam van religie niet geschuwd werd en waarin confessies tegenover elkaar uitsluitende waarheidsclaims hanteerden. Dit gold niet alleen voor de relatie tussen katholiek en protestant, maar was even zo sterk aan de orde in de onderlinge relaties tussen protestantse bewegingen en stromingen.

Dat is een dramatische kant van de 16^e en 17^e eeuw, die mij somber stemt. Deze geschiedenis vol pijnlijke en moeilijke herinneringen stelt ons voor een tweevoudige uitdaging die in het Reformatiejaar ten dele is ingelost: ten eerste, de noodzaak om de eigen geschiedenis zelfkritisch onder ogen te zien en aan elkaar uit te spreken wat verkeerd was en daarvoor vergeving te vragen en ten tweede de noodzaak om tot een gezamenlijke visie op de geschiedenis te komen.

In het reeds genoemde document *Van Conflict naar Gemeenschap* hebben katholieken en lutheranen aan beide uitdagingen woorden gegeven. Dat wordt gedragen door langjarig onderzoek en uitwisseling. In ons land is dit mijns inziens nog steeds een braakliggend terrein.

In de dienst in de Dom op 31 oktober sprak ds. René de Reuver een indrukwekkende voorbede uit waarin belijdenis van schuld, gebed om vergeving en herstel van eenheid voor God gebracht werden:

Heer, onze God, wij komen tot u, U kent onze diepste intenties en concrete daden. U weet hoe onze protestantse overtuiging, visie en geloofsijver ook geleid heeft tot verdeeldheid en scheiding, waardoor uw kerk, het ene lichaam van Christus, steeds verder verdeeld en verscheurd raakte.

Vergeef ons onze onderlinge verdeeldheid. Heer, wij bidden u, vergeef ons, dat wij protestanten en rooms-katholieken elkaar zo lang en vaak niet zagen als zusters en broeders van hetzelfde huis, maar elkaar als vreemden bestreden. Reken het kwaad dat wij elkaar deden ons niet toe.

Maak ons één in U. Verbindt ons met elkaar in geloof, hoop en liefde. Leer ons elkaar te aanvaarden, als mensen die door U gezien worden, uit liefde.

Maar waar we in Nederland nog nauwelijks aan toegekomen zijn is een gezamenlijke visie op en verwerking van de Nederlandse Reformatiegeschiedenis en de katholieke reactie daarop. Een staaltje van protestantse beeldvorming van de vaderlandse geschiedenis was te zien in de serie 'Achter de dijken' waarin Leo Blokhuis op zoek ging naar de invloed van Calvijn op de Nederlandse volksaard en samenleving. Leuke televisie, dat wel, maar zonder enig besef dat er meer levensbeschouwingen zijn, waaronder de katholieke, die bijgedragen hebben aan de kleur, smaak en ontwikkeling van de Nederlandse samenleving, zelfs in tijden van onderschikking. Ook het op Hervormingsdag 2017 door de EO uitgezonden programma 'In Holland staat een kerk' muntte uit in eenzijdigheid.

B. Het herstel van de kerkelijke gemeenschap

Eén van de prioriteiten van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) was het herstel van de eenheid van de Kerk. Vanaf het Concilie heeft de Katholieke Kerk langs de weg van de dialoog de eenheid van de Kerk trachten te bevorderen. Op weg naar de Reformatieherdenking is vooral het gesprek tussen katholieken en lutheranen geïntensiveerd. Vooral dankzij het katholieke Lutheronderzoek van de 20^e eeuw zijn oude sjablonen gelukkig overwonnen. In de dialoog is het oude punt van verschil in opvatting over de rechtvaardigingsleer geen strijdpunt meer.¹⁰ In de afgelopen jaren is in internationaal verband en in de VS en in Finland verder gewerkt aan een nieuwe overeenstemming over Kerk, ambt en sacrament. Kardinaal Koch, de voorzitter van de Pauselijke Raad voor de Eenheid, heeft bij verschillende gelegenheden de hoop uitgesproken dat zulk een overeenstemming tot stand zal komen. Dat zou de weg effenen naar het herstel van de kerkgemeenschap tussen katholieken en lutheranen.

Enkele maanden geleden hield kardinaal Karl Lehmann een rede bij de opening van een tentoonstelling over de Reformatie in staatsbibliotheek in Berlijn. Hierin ging hij ook in op de plaats van Maarten Luther in de theologie en de Kerk. Luther wilde de was niet uit op de breuk waartoe het gekomen is. Hij heeft voor zichzelf nooit de autoriteit willen claimen, die hij feitelijk gekregen heeft. Lehmann pleitte ervoor om Maarten Luther uit zijn isolement te bevrijden en hem te verstaan vanuit het overkoepelende kader van de Traditie van de Kerk. Dat wil niet zeggen dat de Kerk Luther in alles zou moeten volgen, dat doet ze evenmin bij andere grote persoonlijkheden in de geschiedenis van de Kerk.¹¹

In de gezamenlijke verklaring die voorgelezen werd in de Dom klonk het verlangen naar het herstel van de verenigde kerk:

'Gelukkig hebben we inmiddels ontdekt dat we het belangrijkste met elkaar delen: het geloof in God als Vader, Zoon en Geest. Door dit gedeelde geloof is er eenheid. We zijn ervan overtuigd dat, wanneer we groeien in het

¹⁰ http://www.oecumene.nl/files/Documenten/Gemeenschappelijke_Verklaring.pdf

¹¹ Karl Lehmann, *Können auch Katholiken Luther gedenken?*, lezing bij gelegenheid van de opening van de tentoonstelling 'Bibel – Thesen – Propaganda'.

geloof in Christus, die eenheid steeds dieper zal worden. We zien uit naar de dag dat we een verenigde kerk zullen zijn.'

De actieve betrokkenheid van de Katholieke Kerk in Nederland bij de herdenking van de Reformatie is door de Protestantse Kerk zeer gewaardeerd. Niet alleen landelijk, ook op provinciaal niveau zijn er veel oecumenische ontmoetingen en bijeenkomsten geweest. Sinds lange tijd was er weer een positieve sfeer rond oecumene.

Eén zwaluw maakt nog geen zomer en de uitdaging die voor ons ligt is om in ons land de in dit jaar in de verklaringen uitgesproken voornemens en beloftes een vervolg te geven door verder met elkaar op weg te gaan en de weg te verkennen naar het herstel van kerkelijke gemeenschap. Dat zal geen gemakkelijke weg zijn, maar die moeten we durven gaan.

C. De actualiteit van Maarten Luther

Het beeld van Luther is in de loop van de eeuwen voortdurend aan verandering onderhevig. De toon werd lang gezet door zijn eerste biograaf Johann Cochlaeus (1479-1552), tijdgenoot en tegenstander van Luther. Het zeer negatieve katholieke Lutherbeeld is in de 20^e eeuw overwonnen dankzij het baanbrekend onderzoek van Joseph Lortz, Erwin Iserloh en Otto-Hermann Pesch. In de afgelopen jaren zijn nieuwe biografieën van Luther verschenen. Sommige, zoals de biografie van Lyndal Roper, zijn in het Nederlands vertaald.¹²

Het is opvallend hoe vaak en duidelijk de pausen van de Katholieke Kerk zich in de afgelopen veertig jaar over de betekenis van Maarten Luther hebben uitgesproken. Wie de biografieën van Luther leest, zal zeker struikelen over zijn harde en intolerante kanten. Paus Benedictus die in 2011 het klooster in Erfurt bezocht waar Luther in 1505 intrad, stelde Luther ten voorbeeld aan de hedendaagse mens die de vraag naar God bijna vergeten is. Maarten Luther was een gepassioneerd Godzoeker, vaak in vertwijfeling, totdat hij ontdekte en ondervond dat je door God gekend en geliefd bent krachtens de belofte in de Schrift. Paus Franciscus heeft met gestes en bezoeken aan de Lutherse gemeente in Rome en aan Lund de harten van veel lutheranen voor zich gewonnen. In zijn verkondiging draait het om de barmhartigheid van God en de vreugde van het Evangelie.

In de dienst in de Dom verwoordde ds. De Reuver in zijn preek tevens waar de kern van de Reformatie ligt: in de ervaring door God gezien en geliefd te worden zonder enige voorwaarde of tegenprestatie. Voor Luther was dat een bevrijdende en omvormende ervaring. 'Het ging Luther om het Woord van Godswege dat: (1) aanspreekt, (2) verrast en (3) vreugde geeft. Daarom gaat het nog steeds in de Kerk van nu!', aldus De Reuver.

Christenen in Nederland staan voor de uitdaging om getuigen van het christelijk geloof in onze samenleving te zijn. Vanzelf gaat de socialisering van de godsdienst allang niet meer. Heeft het herdenkingsjaar van de Reformatie daaraan bijgedragen? Ik vind van wel.

Vijf imperatieven voor de toekomst

Het herdenkingsjaar van de Reformatie was een *Kairos* voor de oecumenische samenwerking. In de aanloop er naar toe en gedurende het jaar zelf zijn er veel goede dingen gebeurd die hoopgevend zijn voor de toekomst van Kerk en Evangelie. Het jaar werd niet bepaald door polemiek of bitterheid. Het is over het algemeen op een eerlijke wijze herdacht en gevierd. Ik sluit af met de vijf imperatieven uit document 'Van

¹² Lyndal Roper, *Luther, een biografie*, Ambo-Anthos 2017; Herman Selderhuis, *Luther, een mens zoekt God*, de Banier 2016; Walter Kardinaal Kasper, *Maarten Luther, een oecumenisch perspectief*, Berne 2017.

Conflict naar Gemeenschap' die de verhouding tussen katholieken en protestanten¹³ zouden moeten bepalen:

De eerste imperatief: katholieken en protestanten moeten altijd beginnen vanuit het perspectief van eenheid en niet vanuit het gezichtspunt van verdeeldheid, om datgene wat ze gemeen hebben te versterken, ook al zijn de verschillen makkelijker te zien en te ervaren.

De tweede imperatief: protestanten en katholieken moeten zich voortdurend laten transformeren door de ontmoeting met de ander en door het wederzijds getuigenis van het geloof.

De derde imperatief: katholieken en protestanten moeten weer naar zichtbare eenheid streven, samen in concrete stappen uitwerken wat dit met zich brengt, en voortdurend dit doel voor ogen hebben.

De vierde imperatief: protestanten en katholieken moeten samen de kracht van het evangelie van Jezus Christus herontdekken voor onze tijd.

De vijfde imperatief: katholieken en protestanten moeten samen getuigen van Gods genade in verkondiging en dienst aan de wereld.

Ik dank u voor uw aandacht.

Adrianus lezing 2017

In een volgende nieuwsbrief meer over de lezingen van Jonas van Tol en Pim Walenkamp en de paneldiscussie met de sprekers (linksonder) o.l.v. dagvoorzitter Erik-Jan Hakvoort (rechtsonder) met vragen uit de zaal.

Stichting Katholiek Erfgoed is in 2014 gestart met de jaarlijkse Adrianuslezingen voor jongeren in Utrecht. Onderwerpen van eerdere lezingen waren “Ondernemer en Geloof” en “Medische ethiek en Geloof”. Vorig jaar was het onderwerp van de Adrianuslezing de vredespolitiek van het Vaticaan, “Pope Francis: Peace & Politics”. Zie www.stichtingkatholiekerfgoed.nl.

¹³ *Van Conflict naar Gemeenschap*, 2013, pag. 89-91. Het document *Van Conflict naar Gemeenschap, Gezamenlijke luthers-katholieke herdenking van de Reformatie 2017* richt zich tot katholieken en lutheranen. Hier gebruik ik de brede term protestanten in de overtuiging dat de imperatieven ook breder toegepast kunnen worden.